6 ДӘРІС

Қазақ хандығының құрылуы

Алғышарттары • құрылу үдерісі • алғашқы аумақ • мемлекеттіліктің сабақтастығы

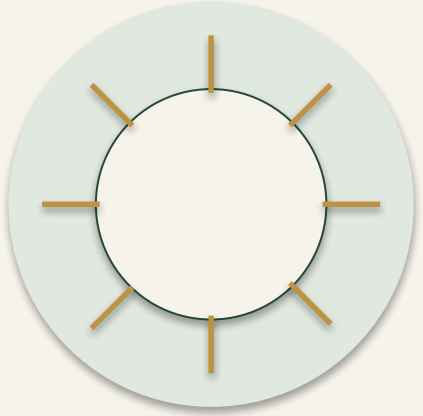

XV ғасырдың ортасы — XVIII ғасыр

Мақсат: Қазақ хандығының құрылуын тарихи-саяси және әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан талдау.

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

Дәрістің мақсаты мен негізгі бағыттары

01

Алғышарттар

Әлеуметтік-саяси және экономикалық жағдайларды анықтау.

02

Алғашқы аумақ

Қазақ хандығының алғашқы мекені мен билік жүйесін сипаттау.

03

Этникалық бірігу

Қазақ халқының этникалық және саяси топтасуындағы рөлін айқындау.

04

Сабақтастық

Ақ Орда, Алтын Орда және кейінгі қазақ мемлекеттілігі арасындағы байланысты көрсету.

Қазақ халқының қалыптасуы

XV–XVI ғғ.

Қазақ халқы мен оның этникалық аумағының қалыптасуы сан ғасырлық процестің қорытынды кезеңіне жетті.

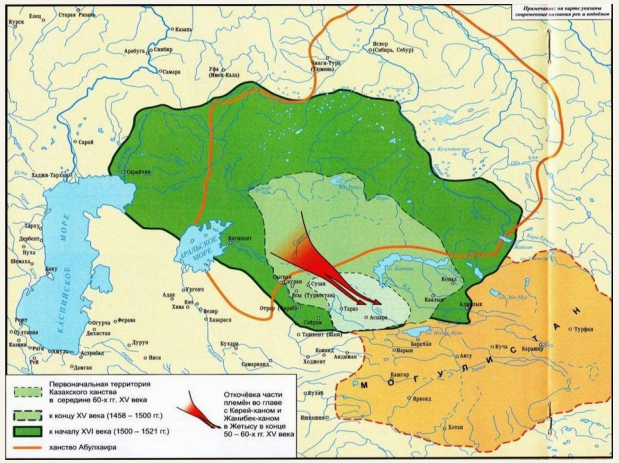

Территориялық бірлік

ортақ қоныстану

Тіл және мәдениет

түркілік ортақтық

Тарихи зерде

ортақ тағдыр

Этноним

«қазақ» атауының этникалық мән алуы

XV ғасырдың екінші жартысынан бастап «қазақ» атауы этникалық мәнге ие бола бастады.

Қазақ хандығының құрылуына алып келген орта

Негізгі фактор: этникалық жақындық + ортақ аумақ + шаруашылық-мәдени байланыстар + саяси бірігу қажеттілігі

Керей мен Жәнібектің Жетісуға көшуі

Шығыс Дешті Қыпшақ → жол/стрелка → Моғолстан → Шу-Қозыбасы

Есен-Бұға Керей мен Жәнібекті қабылдап, Моғолстанның батыс шебіндегі Шу мен Қозыбасы өңірін берді.

Қазақ хандығының құрылу уақыты

1465–1466

Хижра 870 жыл

Дәстүрлі есептеу

Мырза Мұхаммед Хайдар Дұғлаттың «Та’рих-и Рашиди» дерегіне сүйенген дәстүрлі даталау.

1458–1459 → 1460-жылдар

Құрылу үдерісі бір сәттік емес

Саяси дербестену

Көшу, Жетісуда орнығу және дербес биліктің қалыптасуы бірнеше кезең арқылы жүргенін ескеруге болады.

Маңызды: дәріс материалында 1465–1466 жж. Қазақ хандығының құрылған уақыты ретінде алынады.

Алғашқы аумақ және мемлекеттің кеңеюі

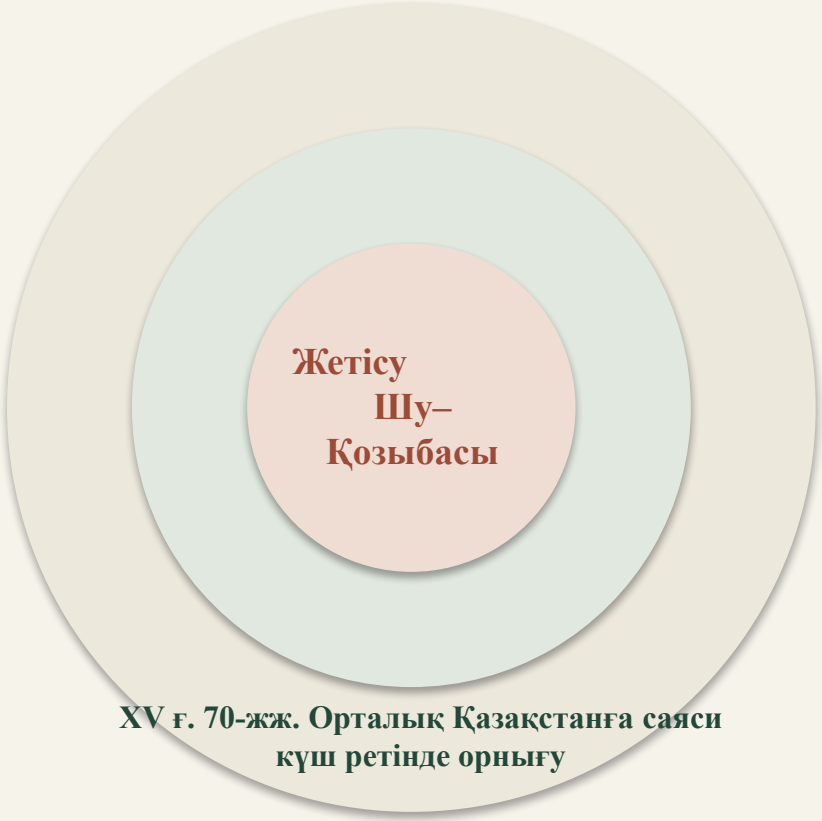

XV ғ. 70-жж. Орталық Қазақстанға саяси күш ретінде орнығу

XV ғасырдың соңына қарай

- Жетісу иеліктері кеңейді.
- Қаратау өңірі мен Сырдарияның төменгі ағыстары қосылды.
- Солтүстік Арал жағалауы және Орталық Қазақстанның үлкен бөлігі қамтылды.
- Сыр бойындағы Сығанақ, Сауран, Созақ, Түркістан үшін күрес күшейді.

Саяси бірігу аумақтық кеңеюмен қатар жүрді.

Алғашқы хандар және саяси орныгу

Керей хан

Қазақ хандығының негізін қалаушы алғашқы хандардың бірі

01

Жәнібек хан

Ақ Орда әулетінің мұрагері, саяси дербестік үшін күрес

02

Бұрындық хан

XV ғ. соңында хандықтың аумағын кеңейтуге қатысты

03

Қасым хан

Хандықтың қуатын күшейтіп, «Қасқа жолды» қалыптастырды

04

Қасым хан тұсындағы күшею

1511–1518

Қазақ хандығының қуатты мемлекетке айналған кезеңі

- Қазақ халқының саны дәріс мәтінінде 1 миллионға жеткені көрсетіледі.
- Қасым хан Мәскеу князі III Василиймен дипломатиялық қатынас орнатты.
- Хандықтың аумағы қазіргі Қазақстанның негізгі аймақтарын қамтыды.
- «Қасым ханның қасқа жолы» әдет-ғұрып негізінде жүйеленді.

«Қасқа жол»

- Мүлік заңы
- Қылмыс заңы
- Әскери заң
- Елшілік жоралары
- Жұртшылық заңы

XVI–XVII ғасырлар: хандықтың нығаюы

Хақназар хан

1538–1580

Ноғай Ордасының әлсіреуін пайдаланып, батыста ықпалын кеңейтті; Моғолстан және Бұқармен қатынастар жүргізді.

Тәуекел хан

1582–1598

Ташкент, Әндіжан, Самарқан бағытындағы жорықтар арқылы хандықтың аумағын кеңейтті.

Есім хан

1598–1628

Ташкент аймағын Қазақ хандығына бекіту және сыртқы жауларға қарсы күрес кезеңі.

Тәуке хан және «Жеті Жарғы»

ТӘУКЕ ХАН

1680–1718

- Түркістан — астана
- Үш жүздің басын біріктіру
- Хан кеңесі және билер кеңесі
- Күлтөбедегі кеңестер

«Жеті Жарғы»

Қасым ханның «Қасқа жолы» → Есім ханның «Ескі жолы» → Тәуке ханның «Жеті Жарғысы»

- Мүлік дауы
- Қылмыс мәселелері
- Әскери міндет
- Елшілік жоралары
- Жұртшылық тәртібі
- Жер дауы
- Құн дауы

XVIII ғасыр басы: дағдарыс және жоңғар қаупі

1718

Тәуке хан қайтыс болды

1723

«Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама»

1728

Бұланты–Білеуті жеңісі

1730

Аңырақай жеңісі

Ордабасыда Үш жүздің күшін біріктіру → Әбілқайырдың бас қолбасшылыққа сайлануы → жоңғарларға қарсы ортақ күрес

Қазақ хандығының тарихи маңызы

МЕМЛЕКЕТТІЛІК

Ақ Орда мен Жошы ұлысының саяси дәстүрлерін жалғастырған дербес хандық қалыптасты.

ЭТНИКАЛЫҚ БІРЛІК

Қазақ тайпаларының саяси бірігуі халықтың этникалық тұтастығын бекітуге ықпал етті.

АУМАҚТЫҚ ТҰТАСТЫҚ

Кейінгі ғасырларда қазақ жерінің негізгі аумақтарын біріктіру және қорғау үдерісі жүрді.

Қазақ хандығы — қазақ мемлекеттілігінің тарихи сабақтастығын айқын көрсеткен шешуші кезең.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақ хандығының құрылуы — бір ғана оқиға емес, ұзақ тарихи үдерістің нәтижесі.

6-дәріс

Негізгі түйіндер

- Этникалық және аумақтық бірігуге алғышарттар қалыптасты.
- Керей мен Жәнібек бастаған көшу саяси дербестіктің негізін қалады.
- 1465–1466 жылдар дәстүрлі түрде хандықтың құрылған уақыты ретінде алынады.
- Кейінгі хандар мемлекеттің аумағын кеңейтіп, заңдық және саяси жүйесін нығайтты.

Әдебиеттер

1. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней). В 5-ти томах. Т. 2. – Алматы: Атамұра, 1997.

2. Кәрібаев Б.Б. Қазақ хандығының құрылу тарихы. – Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2014.

3. Султанов Т.И. Поднятые на белой кошме. Ханы казахских степей. – Астана: Астана Даму, 2006.

4. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Государства и народы Евразийских степей. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2004.

5. Қазақстан тарихы (Қазақ елі). 1–2 кітап. – Алматы: Қаз.Универ., 2016.

6. Бартольд В.В. Сочинения. Т. 1. – М.: Издат. восточ. лит-ры, 1963.

7. Ахинжанов С.М. Кыпчаки в истории средневекового Казахстана. – Алма-Ата: Ғылым, 1989.

8. Қинаятұлы З. Қазақ мемлекеті және Жошы хан. – Алматы: Елтаным, 2014.

9. Байпаков К.М. Средневековые города Казахстана на Великом Шелковом пути. – Алматы: Ғылым, 1998.

НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА

РАҚМЕТ!

Сұрақтар мен пікірлер